

Major Enikő – Gyorgyovich Miklós
Ludescher Melinda – Székely András

A vallásosság összefüggései a családi állapottal és a gyermekvállalással

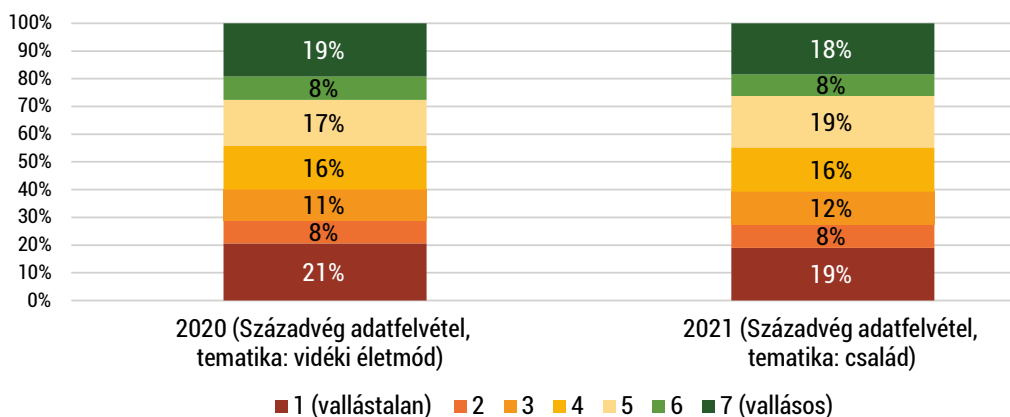
Bevezetés

A vallásosság rendszeres vizsgálatát a pluralizálódó értékek mentén az egyre heterogénebb modern társadalmak tették megkerülhetetlenné. A modern kor emberének már bőven akad lehetősége megválasztani az általa követendő értékeket, és azt, hogy ezekből mit és milyen formában ad tovább a saját családjában. A vallásnak többek közt értékkijelölő funkciója van (Durkheim 2004), több értékrend- és attitűdvizsgálat rámutat arra, hogy a vallásosság általában több más demográfiai vagy értékrendi változónál is erősebb magyarázóerővel rendelkezik. (vö. Norris és Inglehart 2011; Hackett és Stonawski 2019). Továbbá, mivel napjainkban bárki különösebb szankció nélkül dönthet akár egy-egy vallás követése mellett, egy markáns réteg állítja magáról, hogy nem tartozik semmilyen felekezethez. Előfordul, hogy a nem történelmi vallási irányzatok valamelyikével azonosul a társadalom egy rétege, vagy szinkretista módon egyfajta „patchworkvallásosságot” mutat (vö. Hout és Fischer 2002; Voas és Crockett 2005; Pew 2012). Fontos nyomon követnünk, hogy a vallásosság mértékében és megjelenésében időről időre bekövetkező változások hogyan hathatnak a társadalmi kohézióra, a fennálló és kialakuló társadalmi feszültségekre, a társadalmi és kulturális dinamikákra, döntésekre, esetünkben akár a családi életre.

Rövid, alapvetően deskriptív megközelítést alkalmazó tanulmányunkban – a Századvég Alapítvány családról szóló 2021-es, nagymintás adatfelvételének releváns változóit felhasználva (vö. Gyorgyovich 2023) – általános-ságban is bemutatjuk a hazai vallásosság alakulását, különös hangsúlyt fektetve a korcsoport- és regionális különbségekre, ezt követően pedig felvázoljuk a vallásosság és a családi élet közti kapcsolatok összefüggéseit, kitérve a családi állapot, a házassági tervek és a gyermekvállalás témakörére is.

A vallásosság mérése

A vallásosság bemutatásához mind itt, mind a kötet más fejezeteiben adatfelvételünk hétfokú Likert-skáláját alkalmazzuk elsősorban. Ennek hátterében az áll, hogy bár a hazai vallásosságkutatások hagyományosan Tomka Miklós (1998) önmaga által is kritizált ötfokú skáláját veszik alapul, egy viszonylag hosszú vitafolyamat, módszertani kísérletezés és statisztikai próbák végrehajtása után egy hétfokú skálával operáló kérdést alkottunk meg, amellyel jobban differenciálható a lakosság vallásossága, ami kiváltképp fontos olyan adatfelvételek esetén, amikor csak egy kérdés feltételére van lehetőség. A kialakult kérdőívkérdés a következő: „Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos?” Módszertani célunk egy olyan skála megalkotása volt, amelyen a két végpont valóban identifikációs szélsőértékként és egymás ellentétéként kezelhető.¹ (A módszerről bővebben ld. László 2020)

Forrás: Gyorgyovich 2022: 130

1. ábra: Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos (%), 2020, 2021

¹ A skála hétfokú mivoltát az a tapasztalatunk eredményezte, hogy a szintén kipróbált tíz- és ötfokú skálán – pusztán a válaszadók 10-es számrendszerben való gondolkodása, illetve az iskolai osztályozási szisztéma miatt is – nagyon erős „középre húzást”, azaz az 5-ös, illetve a 3-as érték preferálását figyelhetjük meg a képlekeny vallásosságúak körében. Azonban mindez már nem olyan könnyű a hetes skálán való reflexszerű válaszadás során.

2020-ban és 2021-ben felvett – egyébként a vallástól akár merőben eltérő tematikájú – kutatásainkban is „élesben” alkalmaztuk a kérdést. Az eredményekben már jól láthatóan egyáltalán nem jelenik meg a „középre húzás” jelensége, továbbá sokváltozós eljárással készült vallásosságkласzterünk (Gyorgyovich és Kollár 2020) főbb arányai is visszaköszönnek bennük. Azaz a vallástalanok aránya 21-19, míg a vallásosaké 19-18 százalék, ellenben a köztes, képlékeny csoport továbbra is a társadalom közel kétharmadát teszi ki (1. ábra).

Szakirodalmi áttekintés

A vallási szocializációval foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalom a rendszerváltást követő bő három évtizedben azt az összefüggésrendszert igyekezett egyre inkább feltárni, mely a családon belül és kívül, illetve a formális és informális keretek között egyaránt megjelenik (Pusztai 2020). A magyarországi vallásszociológiai vizsgálatok (Gyorgyovich és Kollár 2020; Pusztai 2020) irányultak már a vallás különböző dimenzióira és típusaira, a vallásosság helyzetére és változásaira is, foglalkoztak a vallás társadalmi szerepével, hatásával, s vizsgálták a felekezeti hovatartozást, illetve a vallásos önbesorolást.

Meghatározó szerepet játszik a témában és szorosan összefügg az egyes demográfiai folyamatokkal az egyén legmagasabb iskolai végzettsége, ugyanakkor ez a kapcsolat sokkal összetettebb, ahogy az több kutatásból is jól látszik (vö. Pew 2019). Nemzetközi kutatások szerint a vallásosság iskolai végzettségre gyakorolt hatása eltérő az egyes régiók és felekezeti közösségek között (McFarland et al. 2011). Gyorgyovich Miklós és Pillók Péter (2014), illetve Gyorgyovich és Kollár Dávid (2020) vizsgálatai igazolják, hogy az alacsonyabb, illetve a magasabb befejezett iskolai végzettséggel rendelkezők inkább tartják magukat vallásosnak, mint a szakmunkás- és szakközépiskolai végzettséggel bírók. Pusztai (2015) szerint azok a fiatal felnőttek, akik rendszeresen gyakorolják vallásukat, egyre nagyobb számban vesznek részt felsőoktatásban és szereznek diplomát. Ezt látszik igazolni a 2021-es Hungarostudy eredménye (Székely és Kovács 2022) is, miszerint a felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok között a legnagyobb a rendszeres vallásgyakorlók aránya és a legkisebb a nem hívők aránya. Középfokú végzettséggel rendelkeznek a legtöbben a magukat nem vallásosnak nevezők körében, ugyanakkor a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők között a legmagasabb azoknak az aránya, akik a maguk módján tartják vallásosnak önmagukat.

M. Császár Zsuzsanna és Pete József (2019) vizsgálta az ország vallási kompozíciójának a földrajzi aspektusait a 2011-es népszámlálási adatok alapján. Elemzésükből kiderül, hogy a 2001-es censushoz képest a térbeli mintázat alig változott, de a mélysége annál inkább, ahogy a felekezeti kompozíció is. A 2021-es Hungarostudy kutatás szerint a fővárosban a legalacsonyabb a rendszeres vallásgyakorlók aránya, míg a kisvárosokban, falvakban élők körében a legmagasabb. A regionális adatok tükrében látható, hogy az ország középső részén élnek legmagasabb arányban a nem hívők (Székely és Kovács 2022).

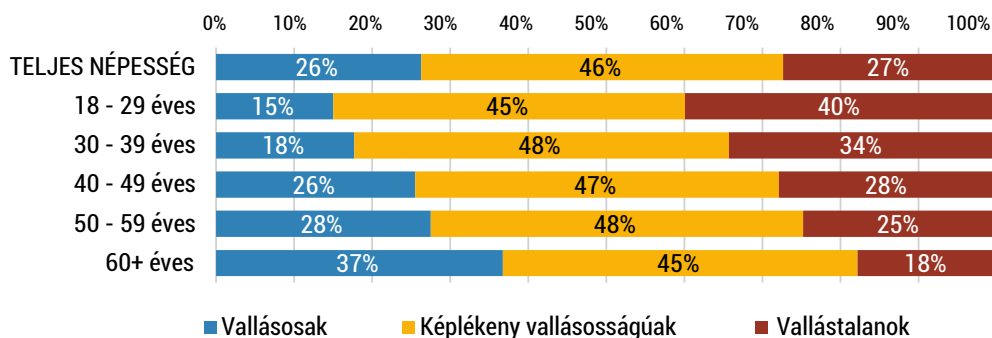
A vallási hagyományok és értékek, a vallásosság megélése eltérő módon hatnak a párkapcsolati mintázatokra, a házasságkötésre és a gyermekvállalásra is. A vallásosság és a családi állapot közötti összefüggést különböző aspektusokból vizsgálhatjuk. A vallásosság kedvező hatását a házasságra, a kiegyensúlyozott családi légkörre, a mentális és fizikai egészségre számos kutatás igazolta (Pusztai 2016; Engler 2017), ezenkívül a házasságok fenntartásában is szerepet játszik (Bacskai 2018; Pusztai 2020). A Magyar Ifjúság 2016 vizsgálati eredménye szerint a vallásosság kedvez a párválasztásnak is, a megkérdezett 19–29 éves, az egyház tanítását követő fiatalok 59 százaléka nyilatkozott úgy, hogy van párkapcsolata. A vallásosak felülreprezentáltak (71 százalék), a nem vallásosak alulreprezentáltak (62,8 százalék) abban a kérdésben, hogy szeretnének-e megházasodni (Pusztai 2020). Ezt támasztja alá a 2017-es Család és karrier kutatás elemzésében Bacskai Katinka (2018), aki arra a következtetésre jutott, hogy a felekezeti hovatartozás nem, a vallásosság szerinti önbesorolás azonban szignifikáns összefüggést mutat a házassági hajlandósággal. Bacskai a felsőoktatásban részt vevő hallgatók körében megvizsgálta a gyermekvállalást a vallásosság szempontjából, és igazolta a szakirodalmi eredményeket, melyek szerint a vallásosabb hallgatók fiatalabb korban és több gyermeket szeretnének vállalni. Azok, akik nem vallásosak, illetve bizonytalanok, egyetemi tanulmányaik alatt még nem gondolkodtak sem a gyermekvállalásról, sem a tervezett gyermekszámról. Bacskai összességében megállapította, hogy a magukat vallásosnak tartó fiatalok az élettársi kapcsolatokkal szemben a házasságot preferálják, és több gyermeket szeretnének vállalni, mint a nem vallásos fiatalok. A vallásosság és a párkapcsolatok összefüggéseivel foglalkozó felmérések eredményei azt mutatják, hogy a vallásosság pozitív hatással van a párkapcsolat

minőségére, a házasság stabilitására, és a vallásosság hatására szélesebb perspektívában érvényesül a közös jövő tervezése (Lakatos 2020).

A magyar lakosság jelenkori vallásossága

A valláshoz fűződő viszony mérésére használt hétfokú instrumentumunkat² a könnyebb áttekinthetőség érdekében háromosztatúvá tettük, vallásosnak tekintve azokat, akik 6-os és 7-es választ adtak, „képlékeny vallásosságúnak” (László 2020) azokat, akik a skála 3-as, 4-es vagy 5-ös értékeit választották, és vallástalanként kezelve azokat, akik az 1-es vagy 2-es opciót jelölték meg. Ennek tükrében a vizsgálatba bevont populáció körülbelül háromnegyedének van valamiféle vallási azonosságtudata (negyedük erős, „kvázi vallásos” attitűddel is rendelkezik), míg a válaszadók bő negyede inkább vallástalannak tekinthető.

Az eredmények szerint a vallásos önidentifikáció gyakorisága az életkor előrehaladtával szinte lineárisan növekszik, amivel szemben a vallástalanok hányada mutat csökkenő tendenciát, azaz a magukat köztes (képlékeny) csoportba sorolók aránya között nincs számottevő eltérés egyik korcsoportban sem. A kvázi vallásos, illetve vallástalan arány pedig az ötvenéves vagy idősebb korosztályokban cserélődik fel (2. ábra).

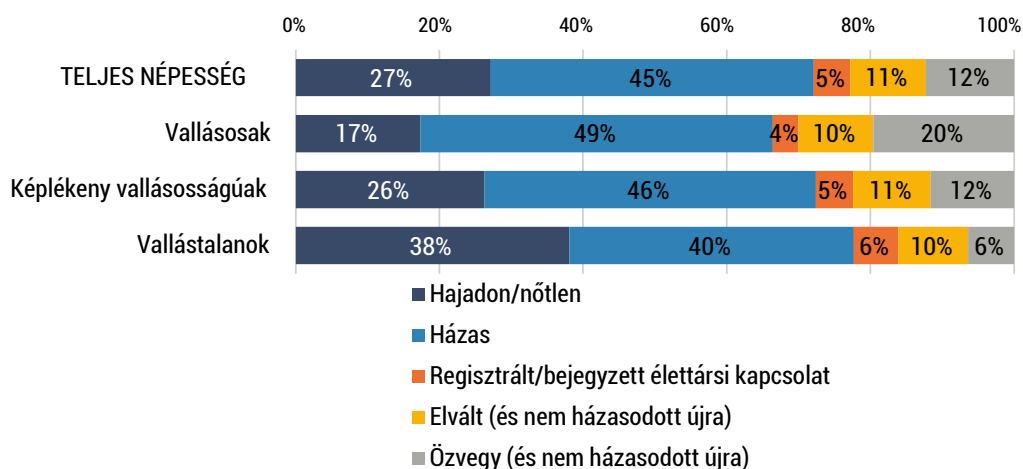
2. ábra: A vallásosság mértéke Magyarországon, korcsoportok szerint (%), 2021

Településtípus szerint a vidék és a város viszonylatában vidéken továbbra is szignifikánsan erősebb a vallásosság. Ezt nemzetközi eredmények is igazolják (néhány kivétellel: vö. Voas és Crockett 2005). Magyarországgal

² „Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos?” A kérdést a teljes hatvanezres mintának tettük fel.

megerősítjük azon korábbi eredményeket⁴, melyek szerint a vallástalanok és a képlékeny vallásosságúak iskolázottsága közel azonos összetélt mutat, a vallásos fiatalok körében viszont a felsőfokú végzettségűek vannak relatív többségben (Pári 2014). A vallásosak esetében valamivel magasabb a diplomások aránya, ugyanakkor az alapfokon vagy ennél alacsonyabban képzettek hányada is az ő köreikben a legmagasabb.

A vallásosság összefüggései a családi állapottal

4. ábra: A családi állapot és a vallásosság mértékének összefüggései a teljes népesség körében (%), 2021

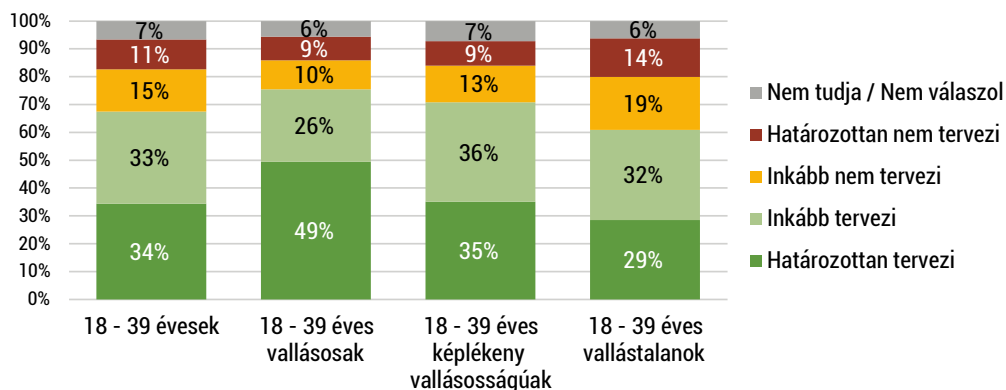
A családi állapot és a vallás összefüggéseit a teljes népességben vizsgáltuk. A vallásosság kétféle dimenziója és a házasság között jelentős összefüggés látható. A vallásosság mértéke szerint minél vallásosabb a kérdezett, annál kisebb az esélye, hogy hajadon vagy nőtlen legyen (a vallásosak 17,4 míg a vallástalanok 38,1 százaléka nőtlen/hajadon), miközben a házassági státusz esélye ennek a fordítottja, a vallásosak közt 49,0 százalék, míg a vallástalanok közt 39,6 százalék. A vallásosabbak számára tehát a házasság intézménye fontosabb, ezzel együtt az élettársi kapcsolat előfordulása a vallásosság növekedésével csökkenő tendenciát mutat. Érdekes módon az (újra

⁴ Nemzetközi viszonylatban Schwadel (2015) az International Social Survey Programme adatai alapján arra jut, hogy egyes nemzetekben a magasan képzettek valóban kevésbé vallásosak, számos országban viszont vallásosabbak. Magyarország vélhetően ez utóbbiak közé tartozik, mint arra Gyorgyovich és Pillók (2014), illetve Gyorgyovich és Kollár (2020) már korábban rámutatott.

nem házasodott) özvegyek aránya a vallásosak közt háromszor akkora, mint a vallástalanok közt (19,6, illetve 6,4 százalék), amiben valószínűleg jelentős szerepe van annak, hogy az idősebbek közt nagyobb a vallásosak aránya. Egyedül az elváltak esetében nincs jelentős különbség a három csoport között (Földházi 2009; Pete 2009) (4. ábra).

Vallásosság és házassági tervek

A házassági tervek és a vallásosság viszonyát csak a fiatalabbak, azaz a 18–39 évesek körében vizsgáltuk, mivel az idősebbek közül összesen 8,4 százalék nyilatkozott úgy, hogy tervezi a házasságkötést / tervez megházasodni⁵. A fiatal válaszadók negyedének nem (25,9 százalék), bő két és félszer ekkora hányaduknak (67,5 százalék) azonban a tervei között szerepel, hogy idővel frigyre lépjen, és mindössze 6,6 százalékuk bizonytalan ebben. A válaszok ebben a kérdésben is szignifikáns kapcsolatot ($p=0,000$) mutatnak a vallásosság dimenzióival. A vallástalanok körében a legmagasabb a házasságot nem tervezők aránya (32,9 százalék), a képlékeny vallásúak közt 21,9 százalék, a vallásosak közt pedig 18,9 százalék. A többség tehát minden csoportban tervezi a házasságkötést – a vallástalanok közt összesen 61,0 százalék, a vallásosak közt 75,4 százalék (5. ábra).

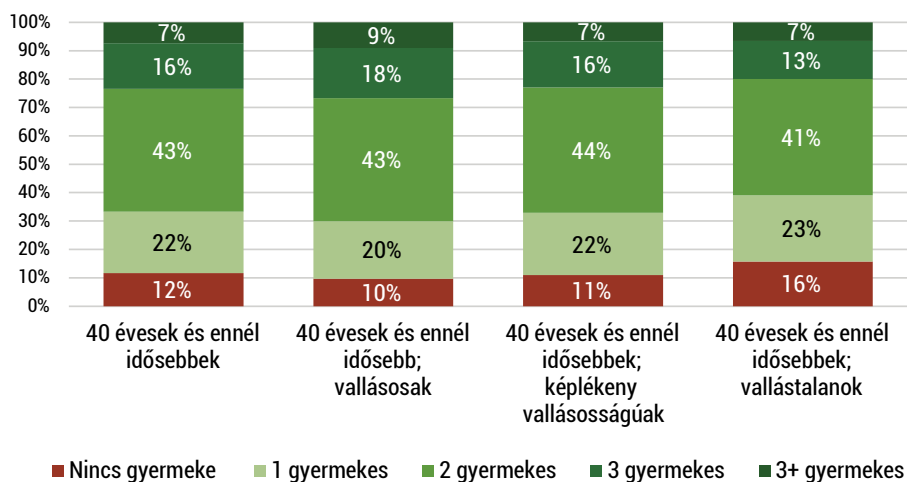
5. ábra: A házasság tervezésének és a vallásosság mértékének összefüggései a 18–39 éves népesség körében (%), 2021

5 A házassághoz kapcsolódó attitűdöket tizenötezer fős almintán kérdeztük le. A „Tervezi-e, hogy a jövőben egyszer házasságot fog kötni?” kérdés a nem házasoknak lett feltéve; $n = 8140$, n (18–39 évesek) = 3460.

Megállapítható tehát, hogy a fiatalabb korosztályban a házassággal kapcsolatos tervek, célok továbbra is jelentősen összefüggenek a vallásos gondolkodással, gyakorlattal: általában a vallásosság nagyobb házassági hajlandósággal jár együtt. A kutatás eredményei szerint a 18–39 éves vallásos fiatalok háromnegyede tervezi, hogy a jövőben megházasodik, de ez a szándék mérséklődik a vallásosság mértékének csökkenésével. Ugyanakkor a házasságkötési szándék előfordulása a nem vallásosak körében is magas (61 százalék), így a vallás fontos, de egyáltalán nem az egyetlen háttértényezője a párkapcsolati terveknek.

Vallásosság és gyermekvállalás

A gyermekszám összefüggése a vallásossággal

6. ábra: A gyermekszám és a vallásosság kapcsolata a 40+ évesek körében (%), 2021

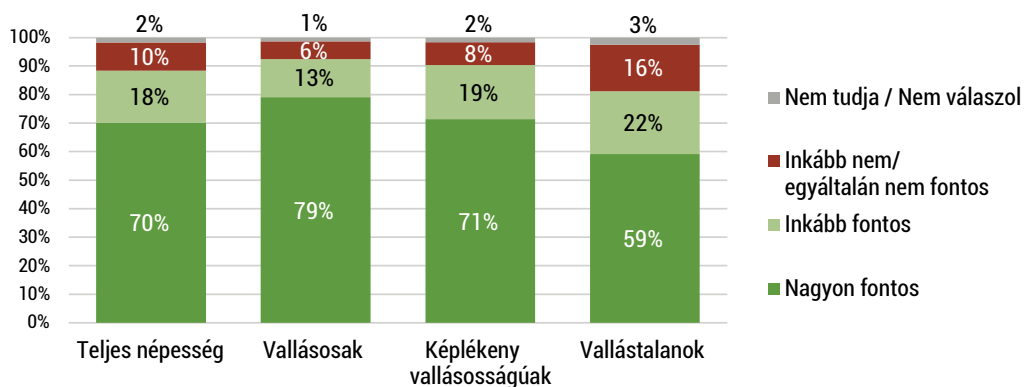
A gyermekszám⁶ és a vallásosság dimenzióinak kapcsolatát a negyvenéves vagy annál idősebb népesség körében vizsgáltuk, mivel ezen életkor felett már kevesebb gyermeket vállalnak, így a kialakult arányok tisztábban mutatják a kapcsolatot a vallásos gondolkodás, életmód és a vállalt gyermekek száma közt, mint ha ezt a teljes népességen belül vizsgáltuk volna. Ahogy a házasságnál, úgy a gyermekszámnál is egyértelmű a kapcsolat: a vallástalanok közt másfélszer több a gyermektelen,

⁶ „Hány gyermeke van?” képzett változó; n (40+ évesek) = 38 900

mint a vallásosak körében (15,7, illetve 9,7 százalék), összesen ennek a korosztálynak a 11,7 százaléka számolt be arról, hogy nincs gyermeke. Még az egygyermekesek előfordulása is a vallástalanok között a legmagasabb (23,3 százalék), de itt már alig van különbség, ugyanis a vallásosak esetében is 20,2 százaléknak van mindössze egy gyermeke. Két gyermektől megfordul az irány, rendre a vallásos populáció számol be nagyobb arányban több gyermekről, a vallásos nagycsaládosok aránya 26,7 százalék, szemben a képlékeny vallásosak 22,9 százalékaival és a vallástalanok 20,2 százalékaival (6. ábra).

A saját gyermek fontossága

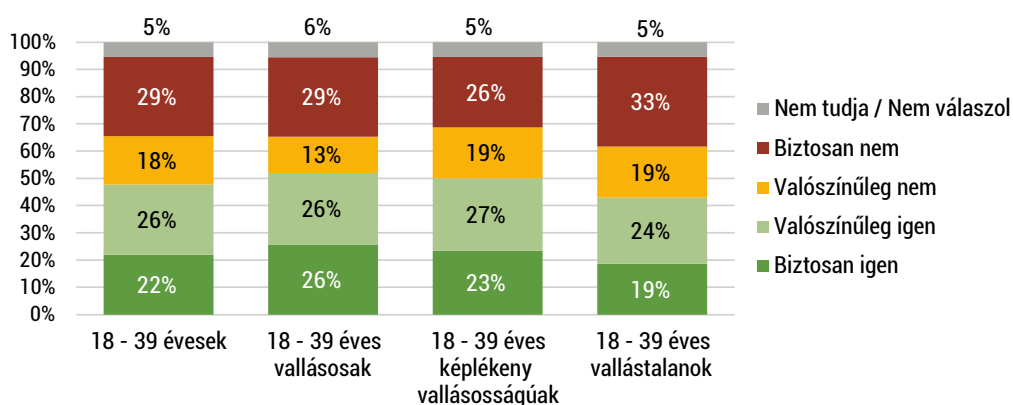
A saját gyermek fontosságának megítélésére a „Függetlenül attól, hogy van-e gyermeke, mennyire fontos az Ön számára, hogy legyen saját gyermeke?” kérdéssel kerestük a választ. Legkevesbé a vallástalanok számára volt fontos saját gyermek vállalása, de közülük is csak 16,3 százalék nyilatkozott így. Velük szemben a vallásosak körében még kevesebben választották az erre utaló válaszokat: 8,0 százalék a képlékeny vallásosságúak és 6,2 százalék a vallásosak esetében. Ha azonban a másik oldalról nézzük, fogalmazhatunk úgy is, hogy még a vallástalanok közt is több mint 80 százalék számára fontos a saját gyermek vállalása, amely arány a vallásosak esetén 90 százaléknál magasabb. Vagyis a vallásosság ugyan befolyásolja ezt az attitűdöt, a gyermekvállalás a teljes népesség 88 százaléka számára egyértelműen fontos (7. ábra).

7. ábra: A saját gyermek fontosságának összefüggései a vallásossággal a teljes népesség körében (%), 2021

Gyermekvállalási tervek

Végül a (további) gyermekvállalási szándékot⁷ ismét csak a 18–39 évesek körében vizsgáltuk, kiszűrve ezzel az idősebb életkor torzító hatását. Ennél a kérdésnél is szignifikáns kapcsolatot látunk a vallásossággal ($p = 0,000$), azaz minél vallásosabb a megkérdezett, annál nagyobb eséllyel válaszolta, hogy tervez öt éven belül gyermeket vállalni. A vallástalanok esetében 42,9 százalék volt azok aránya, akik valószínűleg vagy biztosan tervezik ezt a lépést, míg a vallásos fiatalok közt 51,9 százalék, mellettük a képlékeny vallásosságúaknak éppen a fele választotta ugyanezen két válaszlehetőség egyikét (8. ábra).

8. ábra: Az öt éven belüli gyermektervezés és a vallásosság mértékének összefüggései a 18–39 évesek körében (%), 2021

Összefoglalás

Eredményeink szerint a vallás szerepe a társadalomban továbbra is meghatározó (Pusztai 2020). A 2021-es Hungarostudy felmérés alapján a magukat valamilyen módon vallásosnak tartók száma továbbra is a magyar népesség többségét teszi ki, bár az utóbbi időszakban ez csökkenő tendenciát jelez (Székely és Kovács 2022). Tanulmányunkban megvizsgáltuk, hogy a Századvég Alapítvány családokról szóló 2021-es felmérésének adatai alapján a vallásosság milyen kapcsolatban van

⁷ A témával kapcsolatban megfogalmazott kérdőívkérdés: „Tervez-e Ön gyermeket öt éven belül?“, $n(18-39 \text{ évesek}) = 20\,097$

a területi elhelyezkedéssel, a lakóhely településtípusával, az életkorral, a családhoz kapcsolódó különböző jellemzőkkel, kitérve a gyermekvállalás kérdéskörére is.

A vallásosság életkori eloszlása egybevág a korábbi kutatások megállapításaival (Székely és Kovács 2022), a fiatalok körében alacsonyabb a magukat teljes mértékben vallásosnak tartók száma, de az életkorral arányuk jelentősen növekszik, és legnagyobb arányban az idősek között találunk vallásos személyeket. Településtípus és területi elhelyezkedés alapján is megjelent a különbség a magukat vallásosnak, illetve nem vallásosnak mondó személyek között. A városokban, továbbá Budapesten, illetve a fővárostól délre található Duna menti területeken a legalacsonyabb a vallásos személyek aránya (Pusztai 2020, Gyorgyovich és Pári 2023). Ezek az adatok egybevágóak a 2021-es Hungarostudy kutatás eredményeivel, illetve más korábbi kutatások megállapításaival is.

A vallásosság és a család, illetve a gyermekvállalás kapcsolatában kimutatható volt a vallás pozitív hatása. A vallásos személyek között jelentősen alacsonyabb volt a hajadonok és nőtlenek aránya, illetve magasabb a házasságos személyeké. A fiatalabb korosztály esetében is egyértelműen látszott a vallás pozitív hatása: a vallásos fiataloknak több mint háromnegyede, a vallástalanoknak pedig kevesebb mint kétharmada tervez házasságot (Tárkányi 2006; Bacskai 2018).

A vallásosak körében továbbá jelentősen kisebb a gyermektelenek száma, illetve magasabb a nagycsaládosok aránya. Ehhez hasonlóan magasabb arányban jelezték azt, hogy fontos számukra, hogy legyen gyermekük, továbbá a vallásosság a fiatalok körében is magasabb gyermekvállalási szándékkal párosult (Bacskai 2018).

Tanulmányunk tehát megerősíti a vallásosság korábbi kutatásainak eredményeit, mind területi, illetve településtípus alapján történő elterjedését (Székely és Kovács 2022; M. Császár és Pete 2019), mind a házasságra és a családra kifejtett pozitív hatása szempontjából (Pári 2014; Kopp és Skrabski 2020; Pusztai 2016; Lakatos 2020).

Felhasznált irodalom

- Bacsikai Katinka (2018) A vallásosság hatása a családalapítással és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre. In: Engler Ágnes (szerk.) *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Debrecen: Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ. 196–207.
- Bocz János, Salamin Géza és Uhljár Péter (2023) Területi különbségek a családi értékekkel kapcsolatos attitűdökben Magyarországon. Pári András – Gyorgyovich Miklós (szerk.): *Család-Érték-Tér*, Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS).
- Durkheim, Émile (2004) *A vallási élet elemi formái*. Budapest: L'Harmattan.
- Engler Ágnes (2017) *A család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Földházi Erzsébet (2009) Válás. In: Monostori Judit, Óri Péter, S. Molnár Edit és Spéder Zsolt (szerk.) *Demográfiai portré 2009*. Budapest: KSH NKI. 19–28.
- Gyorgyovich Miklós (2023) Módszertan. In: Pári András – Gyorgyovich Miklós (szerk.): *Család-Érték-Tér*, Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért KINCS.
- Gyorgyovich Miklós (2022) Vallásosság és vallástalanság Magyarországon. *Erdélyi Társadalom*, 20. évf. 1. sz. 117–131.
- Gyorgyovich Miklós, Kollár Dávid (2020) A vallásosság komplexitása. In: Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: Századvég Kiadó. 75–118.
- Gyorgyovich Miklós, Pillók Péter (2014) A vallásos fiatalok társadalmi státuszának változása. *Vigilia*, 79. évf. 9. sz. 650–660.
- Gyorgyovich Miklós, Pári András (2023) A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In: Pári András – Gyorgyovich Miklós (szerk.): *Család-Érték-Tér*, Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért KINCS.
- Hackett, C. William and Marcin Stonawski (2019) *Religion's relationship to happiness, civic engagement, and health around the world*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/2019/01/31/religions-relationship-to-happiness-civic-engagement-and-health-around-the-world/> (Letöltés: 2023. március 16.)
- Hout, Michael and Claude S. Fischer (2002) Why More Americans Have No Religious Preference. Politics and Generations. *American Sociological Review*, Vol. 67. (2): 165–190. DOI: <https://doi.org/10.1177/000312240206700201>
- Iannaccone, Laurence, Rodney Stark and Roger Finke (1998) Rationality and the “religious mind.” *Economic Inquiry*, Vol. 36. (3): 373–389. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1998.tb01721.x>
- Lakatos Adél Csilla (2020) *A párkapcsolati jellemzők, a felnőtt kötődés és a vallásosság mintázatai párkapcsolatokban*. Doktori értekezés. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
- László Tamás (2020) A „közteslét” árnyalatai. Vallási képlekenység és képlekeny vallásosságúak. In: Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: Századvég Kiadó. 119–179.

- M. Császár Zsuzsanna, Pete József (2019) Magyarország vallásföldrajzi jellemzői a 21. század elején, különös tekintettel a református felekezetűek térbeli és demográfiai struktúrájára, *Magyar Tudomány*, 180. évf. 6. sz. 822–833. DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.6.5>
- McFarland, Michel J., Bradley R. E. Wright and David L. Weakliem (2011) Educational Attainment and Religiosity. Exploring Variations by Religious Tradition. *Sociology of Religion*, Vol. 72. (2): 166–188. DOI: <https://doi.org/10.1093/socrel/srq065>
- Norris, Pippa and Ronald Inglehart (2011) *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511894862>
- Pári András (2014) A 25–40 éves férfiak szerepe és jellemzői – különösen a gyermekvállalás – Magyarország térbeli társadalmi folyamatainak alakulásában. *Polgári Szemle*, 10. évf. 3–6. sz. 349–368. https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/psz_2014._3-6.szam_26.pdf (Letöltés: 2023. június 6.)
- Pete József (2009) A vallási aktivitás földrajzi mintázata a rendszerváltás után Magyarországon. Doktori disszertáció. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar.
- Pew Research Center (2012) *The global religious landscape*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (Letöltés: 2023. március 16.)
- Pusztai Gabriella (2015) Az eredményesség kapcsolati beágyazottsági háttere. In: Imre Anna (szerk.) *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Budapest: OFI. 23–36.
- Pusztai Gabriella (2016) A szülők vallásossága mint a hatékony gyermeknevelés tőkeforrása. In: Földvári Mónika, Tomposné Hakkel Tünde (szerk.) *Riport a családokról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 427–447.
- Pusztai Gabriella (2020) *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások vallásos nevelésről és egyházi oktatásról*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Ruiter, Stijn and Frank van Tubergen (2009) Religious attendance in cross-national perspective. A multilevel analysis of 60 countries. *American Journal of Sociology*, Vol. 115. (3): 863–895. DOI: <https://doi.org/10.1086/603536>
- Schwadel, Philip (2015) Explaining Cross-National Variation in the Effect of Higher Education on Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 54. (2): 402–418. DOI: <https://doi.org/10.1111/jssr.12187>
- Székely András, Kovács Katalin Tünde (2022) A vallásosság, boldogság, elégedettség és az anómia alakulása a magyar népesség körében. *Kapocs*, 5. évf. 1 sz. 93–102.
- Tárkányi Ákos (2006) A gyermekszám és a vallásosság kapcsolata. *Demográfia*, 49. évf. 1. sz. 68–84.
- Tomka Miklós (1998) A vallásosság mérése (Módszertani tépelődések). In: Máté-Tóth András, Jahn Mária (szerk.) *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged: Bába és Társa. 18–31.
- Voas, David and Alasdair Crockett (2005) Religion in Britain. Neither Believing nor Belonging. *Sociology*, Vol. 39. (1): 11–28. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038505048998>